

Història de Santa Cristina d'Aro

Un breu recorregut des dels primers
pobladors fins a l'actualitat

Història de Santa Cristina d'Aro

Un breu recorregut des dels primers
pobladors fins a l'actualitat

Edició

Ajuntament de Santa Cristina d'Aro
Arxiu Municipal

Col·lecció

Temes Cristinencs, núm. 2

Idea de la col·lecció i coordinació

Jordi Gaitx Moltó

Autor

Jordi Gaitx Moltó

Agraïments

Joaquim Alvarado Costa

Pere Barreda Masó

Gerard Bussot Liñón

Marc Camps Fernández

Àngel Jiménez Navarro

Pitu Solà Granés

Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Assessorament lingüístic

Servei Comarcal de Català del Baix Empordà

Grafisme i maquetació

Dosis, Projectes Gràfics

Impressió

Palahí Arts Gràfiques

Dipòsit legal: GI-1475-2013

Qualsevol part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny
i les fotografies, pot ser reproduïda, emmagatzemada i/o
transmesa sempre i quan se'n citi la procedència.

Sumari

Presentació	4
Josep Llena i Rocosa. Alcalde de Santa Cristina d'Aro	
Jordi Oriol i Radresa. Primer tinent d'alcalde	
Introducció	5
Jordi Gaitx Moltó. Tècnic de l'Arxiu Municipal	
01. El lloc	6
02. Els primers pobladors (12.000-3.500 aC)	7
03. La cultura megalítica (3.500-1.800 aC). Els primers sepulcres de pedra	8
04. La continuació del megalitisme: menhirs, dòlmens i coves sepulcrales	9
05. El món ibèric i el romà: de Plana Basarda a Bell-lloc (600 aC-412 dC)	10
06. La tardoantiguitat: el temple de Bell-lloc i el mausoleu de <i>Malveto</i> (413-785)	11
07. La formació de la vall d'Aro i la primera església parroquial (786-946)	12
08. Esglésies a la vall i a les Gavarres (s. X-XI)	13
09. L'aparició d'un nou poder: el monestir de Guíxols (947-1016)	14
10. El feudalisme a la vall d'Aro. El castell de Benedormiens (1017-1057)	15
11. El segon castell de la vall: el de la Roca de Solius (1058-1143)	16
12. Disputes feudals a la vall (1144-1276)	17
13. La disputa de Solius i la universitat de Sant Feliu de Guíxols (1277-1321)	18
14. L'explotació de la pagesia a la vall d'Aro (1322-1353)	19
15. La creació de la universitat de la vall d'Aro (1354-1374)	20
16. Del malestar de la pagesia a les guerres remences (1375-1486)	21
17. La voluntat de tenir batlle propi (1487-1584)	22
18. Límits de terme, tropes i art religiós (1585-1639)	23
19. La consolidació de la vall d'Aro entre guerres (1640-1718)	24
20. El pedagog Baldiri Reixac i l'inici del negoci del suro (1719-1814)	25
21. El naixement del municipi de Santa Cristina d'Aro (1815-1892)	26
22. Crisis econòmiques, democràcia i Guerra Civil (1893-1939)	27
23. La dictadura franquista i l'eclosió del turisme (1939-1975)	28
24. El segon salt demogràfic i la transformació urbana (1976-1999)	29
Bibliografia i fonts principals	30
Situació geogràfica	31

Presentació

Tots els pobles necessiten conèixer els seus orígens, els quals són una part essencial de la seva identitat. *La Història de Santa Cristina d'Aro*, en aquest sentit, ens permetrà aprofundir un xic més en aquest aspecte i restituir la memòria d'aquells fets, llocs i persones que han forjat el caràcter d'aquest municipi. No hem d'oblidar que Santa Cristina, els darrers seixanta anys, ha experimentat un creixement molt notable, el qual ha diluït, en part, la seva identitat centenària.

És per això que ens alegrem de poder-vos oferir aquest recull d'història cristinenca, el qual es ve a sumar a altres treballs de caràcter històric editats per aquest mateix ajuntament, com el pioner *Recull d'imatges i comentaris*, de Gerard Bussot (1991).

Josep Llena i Rocosa

Alcalde de Santa Cristina d'Aro

Tal com deia Marc Tul·li Ciceró, "els pobles que obliden la seva història estan condemnats a repetir-la". Cada cop queda menys gent que va aixecar aquest poble, per tant, és necessari que aquestes noves generacions i aquells que vénen d'arreu del món coneguin quins van ser els orígens del nostre municipi. Cal fer que els personatges cèlebres i totes les persones que van fer créixer Santa Cristina perdurin en la memòria de tots.

Per tant, és un orgull poder acostar-vos part de la nostra història amb aquesta petita publicació, tot esperant que copseu la brillant transformació del municipi, convertit avui en un referent al Baix Empordà.

Jordi Oriol i Radresa

Primer tinent d'alcalde

Introducció

En aquest text us presentem una breu història de Santa Cristina d'Aro, feta en base a aquells llibres i articles que els investigadors/es han publicat sobre aquest municipi els darrers cinquanta anys, des dels primers treballs de Lluís Esteva fins als més actuals.

Aquesta tasca de lectura, comparació, extracció de dades i confecció d'un resum històric la va dur a terme l'Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro amb un doble objectiu: disposar d'una eina de referència per a la divulgació de la història del municipi i, alhora, establir un marc històric a l'hora de contextualitzar els documents que es conserven des de l'Arxiu. Un cop elaborat, aquest resum de la història municipal fou difós a través de les xarxes socials. Concretament, durant tot l'any 2012, es publicà un capítol setmanal d'aquesta Història al Facebook de l'Arxiu. Més endavant, el 9 de juny de 2013, coincidint amb el Dia Internacional dels

Arxius, se'n va fer una edició electrònica, en col·laboració amb la Revista del Baix Empordà.

Ara ha arribat el moment de donar una forma més definitiva al text. Així doncs, us presentem aquesta *Història de Santa Cristina d'Aro*, un text que confiem que sigui del vostre interès. Els seus continguts segueixen un fil cronològic que parteix del 12.000 aC. També cal dir que, en època medieval i moderna, la nostra història és la de la vall d'Aro, universitat a la qual pertanyíem.

Som conscients que aquest resum presenta buits. Hi ha temes que no han despertat l'interès de la recerca i sobre els quals no se n'ha publicat res. És evident que ens plauria molt que s'anessin completant i, per tant, poder perfeccionar –en el futur– aquesta síntesi que presentem.

Jordi Gaitx Moltó

Tècnic de l'Arxiu Municipal

Santa Cristina d'Aro és un municipi de 68 km² i 5.100 habitants. Està situat al sud del Baix Empordà i comprèn gairebé tota la capçalera de la vall d'Aro, travessada pel riu Ridaura. Al nord del riu hi ha el massís de les Gavarres; al sud, el massís de l'Ardenya. En tots dos, els turons cristinencs més elevats s'alcen per damunt dels 400 metres per sobre del nivell del mar. A l'Ardenya abunden les roques de formes singulars –anomenades *doms*– com, per exemple, Pedralta. Alhora, destaca el conjunt de turons granítics dels Carcaixells, culminats pel Montclar, un mirador natural de tota la vall d'Aro. L'Ardenya arriba al mar, formant un tram litoral típic de la Costa Brava.

El lloc 01

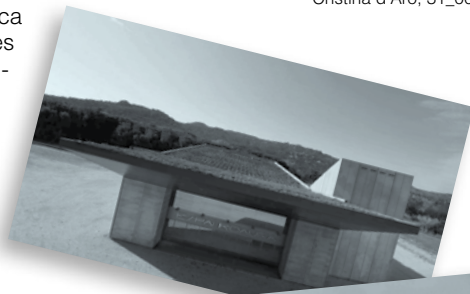
Actualment, el terme municipal de Santa Cristina d'Aro es compon de pobles, veïnats i urbanitzacions. De pobles, n'hi ha quatre i es formen a redós de les esglésies parroquials d'època medieval. Són els de Santa Cristina d'Aro, Bell-lloc d'Aro, Romanyà de la Selva i Solius. Santa Cristina d'Aro és el poble que dona nom al municipi i comprèn els antics barris de l'Església, el Pedró, Salom i el Vilar, així com el posterior eixample de la Teulera. Bell-lloc d'Aro és format per masies escampades, connectades per l'església de Santa Maria. Romanyà de la Selva està constituït per mitja dotzena de casals situats al voltant de l'església de Sant Martí i per masies aïllades. Pel que fa a Solius, es compon d'alguns masos propers a l'església de Santa Agnès. Alhora, dins el terme hi ha els veïnats de: Malvet, els Camps de Santa Maria, Bufaganyes i Canyet. Finalment, hem d'esmentar les urbanitzacions: Vall Repòs, Romanyà, Sant Miquel d'Aro, Bell-lloc, Roca de Malvet, Serrasol, Patronat 1 i 2, les Teules, Mas Pla, Mas Patxot, can Reixac, Golf Costa Brava, Mas Trempat, Pedralta i Rosamar.

Pel que fa a les infraestructures viàries, les carreteres C-65 i C-31 connecten el municipi amb Girona, Sant Feliu de Guíxols, Castell-Platja d'Aro i Palamós. Quant a l'activitat socioeconòmica, des dels anys cinquanta del segle XX es va anar abandonant progressivament el sector agropecuari per atènyer les activitats derivades del turisme i la construcció.

A l'esquerra, el contorn del terme municipal [Nomenclàtor oficial de toponímia de Catalunya. Generalitat de Catalunya].

A baix, l'Espai Ridaura amb l'Ardenya com a decorat de fons (2011) [Autor: Rafael Vargas. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_7001].

A sota, Pedralta, un lloc emblemàtic del municipi, al límit amb Sant Feliu de Guíxols (2005) [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00783].

02 Els primers pobladors (12.000-3.500 aC)

Els primers habitants del nostre terme se situen al final del període paleolític, l'etapa més extensa de la història de la humanitat: va dels 4 milions d'anys al 10.000 aC. Durant el paleolític inferior (4.000.000 - 120.000 aC) els australopitecs i els arcanthropins es van estendre per Àfrica, Europa i Àsia. Feien destrals de mà i esclats, de pedra, que els servien d'eines. Al paleolític mitjà (120.000 - 50.000 aC) l'home de Neandertal perfeccionà les indústries lítiques i començà a fer armes per caçar a distància. Vivia en coves. Fou present arreu de Catalu-

nya. Finalment, al paleolític superior (50.000 - 10.000 aC) l'*Homo sapiens sapiens* arribà a Europa. Tant podia habitar en coves com en cabanes. Practicava la caça, la pesca i la recol·lecció, per la qual cosa utilitzà noves eines d'os i de fusta. El

llenguatge es féu més complex i van aparèixer l'art, les creences i els rituals. Són d'aquesta darrera etapa els testimonis dels primers pobladors de Santa Cristina d'Aro. Un dels pocs jaciments es troba prop de la font de Penedes –a l'oest del terme. Es tracta d'un lloc amb restes d'indústria lítica (12.000 aC). També es trobà un burí o cisell a can Codolar (Ardenya).

Els pobladors següents els trobem establerts a llocs com can Llaurador (Ardenya), els quals visqueren en plena època mesolítica (9.000 - 5.500 aC), una etapa en la qual començà a canviar el clima. Com a conseqüència d'això, sorgiren els grans boscos, desaparegueren els grans animals i la cacera s'hagué d'adaptar a la nova fauna més petita, amb noves eines. A més, es desenvolupà la pesca i es recolliren cargols, petxines i fruites. Més endavant, durant el neolític (5.500 - 2.200 aC), sorgí l'agricultura i la ramaderia, i les eines es van haver d'adaptar, de nou, a les tasques modernes. Els poblats humans es van fer més estables i es començà a fabricar ceràmica. A la nostra zona, els assentaments humans de l'època aprofitaren clarianes de bosc un xic alçades, per damunt de la cota dels 200 metres. A Santa Cristina es coneixen els assentaments de les coves de can Roca de Malvet (Gavarres), pertanyents al neolític inicial (5.500 - 3.500 aC), en els quals es trobà ceràmica amb motius incisos, pròpia d'aquesta època.

A sobre, eines prehistòriques trobades a Romanyà de la Selva per Cazorro i Cama a inicis del segle XX [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_00080].

A sota, entrada d'una de les coves de can Roca de Malvet, formada sota de grans blocs de granit. Aquí van viure els primers habitants del neolític [De: ESTEVA CRUJANAS, Lluís. "Les coves de can Roca de Malvet (Santa Cristina d'Aro)", dins *Estudis del Baix Empordà*, 10, 1991].

La cultura megalítica (3.500-1.800 aC). Els primers sepulcres de pedra

03

A partir del 3.500 aC l'actual Catalunya va rebre una onada migratòria procedent del centre d'Europa. Aquesta gent es dedicava plenament a l'agricultura i la ramaderia i, des dels seus poblats, dominava un petit territori de pocs km², configurat per valls o planes properes a cursos d'aigua. A més, intensificà la fabricació de ceràmica. Tot plegat representa un nou període dins el neolític, el neolític mitjà (3.500 - 2.500 aC), i es desenvolupa en les etapes següents, el neolític final (2.500 - 2.200 aC) i l'edat del bronze (2.200 - 1.200 aC). Durant tots aquests anys hi hagué una cultura anomenada megalítica pel fet que utilitzava grans lloses de pedra per a les seves construccions, especialment les tombes, la qual cosa era una novetat. En aquest sentit, hi hagué cistes, dòlmens i coves. A part, sense una funció funerària, s'aixecaren menhirs. En qualsevol cas se solien situar en zones de gran domini visual. El megalitisme fou present en diversos territoris de Catalunya. A les nostres comarques es concentrà a la zona de l'Albera i de les Gavarres, sobretot als sectors de Fitor i de Romanyà-Santa Cristina.

Les cistes són les restes més antigues de la cultura megalítica (3.500 - 1.800 aC). Es tracta d'unes cavitats excavades al terra, quadrangulars i amb les parets recobertes de lloses de pedra, les quals sobresortien un xic del nivell de la superfície. Aquests sepulcres quedaven

tancats pel sostre amb una llosa. Finalment, la part que sobresortia es cobria amb un túmul: un amuntegament de terra i pedres. El cadàver es dipositava al fons i, si calia enterrar-hi algú més, es retirava la llosa horitzontal, cosa que es podia fer entre dues persones. Aquestes primeres tombes es construïren, a Santa Cristina, entre el 3.400 i el 3.000 aC, per tant, en ple neolític mitjà. A la zona de les Gavarres se'n compten vuit, cinc de les quals es troben a Romanyà. La particularitat d'aquests sepulcres és que es van concentrar al nord del Ridaura; a l'Ardenya, per tant, se'n desconeix l'existència. Les cinc cistes que s'han conservat en terme de Santa Cristina són la cista del camp d'en Güitó, la del Suro del Rei, la de l'Oliveret, la del Bosc d'en Roquet i la de la carretera de Calonge.

La cista del camp d'en Güitó, sense la llosa que originalment l'hauria cobert [Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 32_01229].

A sota, el dolmen Cova d'en Daina, una tomba megalítica del tipus galeria coberta [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00711].

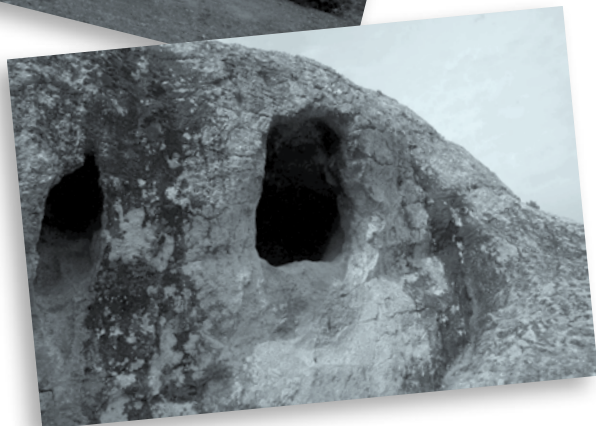
04

La continuació del megalitisme: menhirs, dòlmens i coves sepulcrales

Un segon grup de construccions megalítiques és el dels menhirs. A Santa Cristina, se suposa que s'haurien aixecat entre el 3.000 i el 2.500 aC –al final del neolític mitjà. Es tracta de grans blocs de pedra, de granit, rectangulars, clavats verticalment al terra. Presenten

formes antropomorfes o escotadures a la part alta i es creu que podien haver estat relacionats amb rituals màgics o amb representacions fàl·liques. A la zona de les Gavarres i l'Ardènia n'hi hauria una dotzena, quatre dels quals en terme de Santa Cristina: el menhir de la Murtra, la Pedra Ramera, el de can Llauredor i el de la Creu d'en Barraquer.

El tercer tipus de construccions megalítiques que van aparèixer al nostre terme van ser els dòlmens. Es podrien datar entre el 2.700 i el 2.100 aC –final del neolític mitjà i neolític final. Eren sepulcres col·lectius: s'hi enterraven diferents persones, junt als seus aixovars –fletxes, eines de sílex, collarets, ceràmica, etc. Són

anomenats *sepulcres de corredor* perquè, a més de tenir una cambra on es desaven les despulles humanes, tenien un passadís o corredor que hi donava accés. Tant la cambra com el passadís es formaven amb grans lloses verticals, sovint de granit, que donaven lloc a una planta poligonal. Al seu damunt descansaven unes altres lloses horitzontals. Tot plegat es cobria amb un munt de terra i roques –el túmul–, que s'aguantava per mitjà d'un anell de pedres verticals al seu voltant –el cromlec. A Santa Cristina s'han conservat tres dòlmens dels vint-i-dos que hi ha a la zona de les Gavarres: el dolmen del Mas Bou-serenys, el dolmen dit Cova d'en Daina –un dels més populars de Catalunya– i l'anomenat Pedres Dretes d'en Lloveres.

Pel que fa a les coves, s'haurien utilitzat, com a sepulcres, durant les etapes del bronze antic i el ple (2.200 - 1.200 aC), al mateix temps que es reutilitzaven dòlmens anteriors. L'origen de les coves és natural, però sovint es modificaven amb corredors d'entrada, lloses que feien de porta o murs de pedra seca per tapiar-les. A Santa Cristina se'n localitzen sis: la cova dels Moros, la de la Tuna, la d'en Pere, la dels Lladres, la d'en Riera i les ja esmentades de can Roca de Malvet, ara reaprofitades.

La cova de la Tuna (2005) [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00691].

A sobre, el menhir de la Murtra, que havia restat caigut, fou aixecat per Lluís Esteve i els seus col·laboradors el 1952 [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00778].

El món ibèric i el romà: de Plana Basarda a Bell-lloc (600 aC-412 dC)

05

Pels volts del 600 aC s'inicià la formació de la nova societat ibèrica. La nostra zona fou ocupada per la tribu dels indigets. Totes aquestes tribus situaven els seus poblats en llocs elevats o *oppidum*, vivien en cases quadrangulares i amb llar de foc, eren manades per un cabdill i una classe aristocràtica, disposaven d'armes de ferro, espais funeraris i edificis religiosos i, des del segle III aC, de moneda. A Santa Cristina sabem que hi hagué l'*oppidum* de Plana Basarda, situat en un altiplà a 300 m d'altitud per tal de defensar-se de les lluites tribals de l'època. El poblat (s. IV - I aC) estava protegit per una muralla i disposava d'un carrer central, cisterna d'aigua i una trentena de sitges per guardar-hi el gra.

L'any 218 aC els romans desembarcaren a la Península Ibèrica amb motiu de la segona guerra contra els púnics o cartaginesos. S'iniciaren, llavors, les lluites contra els diversos poblats ibèrics que s'havien posat de part d'aquells. A la fi, tot el nord-est peninsular fou englobat dins la Tarraconense romana. Tanmateix, no fou fins cap al 50 aC que la cultura ibèrica es romanitzà i s'adoptaren nous costums, la llengua llatina i l'estructura política, administrativa i social romanes. Amb el nou ordre, els ibers van baixar a les planes a establir els seus poblats i van abandonar definitivament els antics *oppidum*. D'aquesta nova època són els assentaments de can Llaurador o la plana del Vidre de Solius.

El final d'aquest període es coneix com a època tardoromana (s. II - IV dC). Exceptuant algunes restes anteriors, les evidències del món romà a la nostra zona són d'aquesta etapa. Segons això, hi hauria hagut un edifici a l'actual sector de Serrasol (s. I aC - III dC) –una vil·la o bé una tomba monumental, que el segle IV o V es transformà en un nou edifici funerari–; una vil·la a Bell-lloc (s. II - III dC) –proveïda d'uns banys privats i zona d'enterraments–; una necròpolis situada a can Tapioles (s. II - III dC), i dues instal·lacions de treball a Solius (s. III) –un forn dedicat a la cuita de materials de construcció i un abocador de materials de cocció. A la fi d'aquests anys, els iberoromans van adoptar la religió cristiana: és l'etapa de l'art cristià antic o paleocristià.

Arcada de rajols de l'edifici romà de Bell-lloc, la qual formava part del conducte d'aire calent de la cambra de bany (2012) [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07003].

A sota, orifici artificial a la roca, al poblat de Plana Basarda (2005) [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00795].

06

La tardoantiguitat: el temple de Bell-lloc i el mausoleu de *Malveto* (413-785)

La tardoantiguitat és el darrer període del món antic i s'estén des de la decadència del domini romà –per les invasions germàniques dels visigots– fins a la fi del domini àrab –a Girona, l'any 785. L'etapa visigòtica (413 - 711), malgrat l'augment de la inseguretat i dels atacs a les poblacions, procedents del mar, és un període d'una considerable riquesa i activitat humana a la vall d'Aro.

Aquests anys continuaren funcionant la vil·la de Bell-lloc, l'edifici funerari de Malvet i la necròpolis de can Tapioles.

A Bell-lloc fou desmuntat tot el conjunt termal, i les seves estances s'haurien convertit en un edifici religiós vinculat a la pròpia explotació agrícola i dedicat a algun màrtir o personatge rellevant. Tenia parets de planta circular, una coberta de fusta que s'aguantava damunt una columna interior, un

altar i, a la banda est, un absis lateral amb un segon altar.

D'altra banda, l'edifici funerari o mausoleu de Malvet tenia una planta constructiva en forma de T i acollia, a dins, les tombes de dues persones importants, possiblement els amos d'una gran propietat (*Malveto*) i, per tant, membres de l'aristocràcia local. Els dos enterraments foren fets amb teules a doble vessant, tal com es feia en època romana. Les dues tombes cèlebres van atreure altres enterraments, primer dins el mateix mausoleu i, després, al seu voltant. Amb el temps, aquest temple hauria fet les funcions de capella del cementiri que es formà al seu redós. Constructivament, també evolucionà: a mitjan segle VI es féu una segona reforma i, el segle VII, la tercera. Desconeixem, però, des de quina època el temple de Malvet obeeïa la nova religió cristiana.

A partir de l'antiguitat tardana –inclòs el període de dominació àrab (711 - 785)–, es produïren diferents canvis que afectaren la manera de viure. En primer lloc, les ciutats van perdre importància en favor dels nuclis rurals i de les vil·les –que passaren a ser els nuclis productors bàsics. D'altra banda, es deixaren de pagar impostos a l'Estat i, en canvi, es lliuraren a una nova aristocràcia rural. Aquest és un dels precedents del posterior sistema feudal.

El mausoleu de Malvet, amb les estructures pròpies del segle V i els afegits posteriors, durant les excavacions efectuades el 2007 [Autor: Marc Boada Gibert. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_02912].

A sobre, el temple tardoantic de Bell-lloc, a primer terme. S'hi poden veure les parets circulars –les exteriors– i, a dins, el peu d'altar i la columna central, al seu darrere (2012) [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07004].

La formació de la vall d'Aro i la primera església parroquial (786-946)

07

L'inici de l'època medieval s'esdevé amb l'expulsió dels àrabs de les terres del nord de la Catalunya actual: el 785 els francs van entrar a Girona i, el 801, a Barcelona. El territori conquerit va rebre el nom de Marca Hispànica i, des de llavors, va fer frontera amb la zona més al sud del riu Llobregat, encara en poder musulmà. El nou territori es va dividir en comtats a càrrec de nobles nomenats pel rei dels francs, Carlemany. A la vall d'Aro, durant els primers cent anys –entre el 785 i el 881–, es configurà un model de societat que obriria les portes al règim feudal propi d'aquesta època.

Durant el segle VIII, a cavall del domini àrab i el franc, la capella cementirial de Malvet va ser reconstruïda una altra vegada –ja era la quarta intervenció que s'hi feia–. Sembla que aquest cop s'erigí un temple de culte cristià, a conseqüència del procés de cristianització que s'anava consolidant a tot el país. Aquest nou edifici, ja preromànic, envoltà amb els seus murs l'antiga capella. Tenia una nau rectangular que, a l'est, acabava amb un absis –el lloc de l'altar– lleugerament trapezoïdal. Aquí, en aquest lloc destacat, es continuaren venerant les dues tombes d'època tardoantiga. Pel que fa al cementiri, continuà existint i, probablement, s'hi afegiren noves sepultures, construïdes mitjançant lloses de pedres planes. Aquest temple esdevindria, així, la primera església parroquial de la vila de *Malveto*, el

nucli de població que després rebria el nom de Santa Cristina.

El 2 de setembre de l'any 881 va tenir lloc un fet que tindria unes conseqüències notables en el futur: el llavors rei de França, Carloman II, va donar tota la vall d'Aro –dita així– al bisbe de Girona, Teuter. La vall havia estat terra fiscal del rei, però ara aquest la donava a un senyor local. Llavors la vall d'Aro comprenia aproximadament els termes de Guixols, Fenals –actual Platja d'Aro–, Aro –actuals Castell d'Aro i Santa Cristina– i Solius. En canvi, Bell-lloc i Romanyà no en formaven part. La vall d'Aro fou del bisbat de Girona fins al 899, i entre aquest any i el 947, quedà repartida entre el bisbe i els nous comtes catalans, cada cop més independents de la monarquia franca.

El riu Ridaura –aquí en època estival– vertebrava tota la vall d'Aro, el territori que fou donat al bisbe de Girona l'any 881 [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_00105].

A sobre, les tombes de lloses de pedra del cementiri de Malvet, durant les excavacions efectuades el 2007 [Autor: Marc Boada Gibert. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_02900.].

08

Esglésies a la vall i a les Gavarres (s. X-XI)

L'arc d'una de les capelles de la banda nord de l'església de Santa Cristina és un dels vestigis de quan es va fundar el temple [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07006].

A sota, la forma dels arcs de ferradura de la nau de Sant Martí de Romanyà ens indica l'origen preromànic evolucionat d'aquesta església de les Gavarres [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07008].

Al segle IX i inici del X, les esglésies d'aquestes contrades eren les de Guíxols, Fenals i Malvet. La de Malvet, però, fou abandonada per causes desconegudes la segona meitat del segle X. A canvi, se n'aixecà una a 300 metres cap a l'est, dedicada a Santa Cristina –dedicació que va acabar donant nom al poble i, per tant, relegant el nom de Malvet. Llavors es bastiren noves esglésies a Bell-lloc –damunt el temple tardoantic–, a Romanyà, a Solius i a l'actual Castell d'Aro. Per tant, a la fi, en aquesta zona n'hi hagué set, dues de les quals eren sufragànies –o depenien– de les altres: la de Bell-lloc ho feia de Romanyà i la del castell d'Aro de Malvet. Les principals es constituïren com a paròquies, els autèntics nuclis de la vida social del moment, ja que al seu voltant aplegaven cases, cementiris i als mateixos creients.

L'església de Santa Cristina era més gran que l'anterior de Malvet. D'aquesta primera època són els arcs de ferradura i l'arc d'una de les capelles de la banda nord –d'estil preromànic. Per contra, serien d'inici del segle XI –ja d'estil romànic– l'absis i l'arc precedent. L'altra església cristinenca de la plana fou la de Santa Agnès de Solius (segona meitat del s. XI). D'aquell temple només queden els murs de la base de l'actual campanar, visibles per dins. Fora del domini de la vall d'Aro hi havia dos temples més. L'església de Bell-lloc tenia els seus orígens en un temple tardoantic, però es reformà els segles IX o X. Primerament s'aixecà un nou edifici, rectangular, dividit en nau i absis, just al costat de l'edifici antic –de planta circular. Ara bé, aquest també fou modificat. Dins les seves parets circulars, suposadament ja enrunades, es va fer un nou temple, dedicat al protomàrtir Esteve. Tot plegat seria Sant Esteve de Filafamis –el nom de Bell-lloc sorgí després. A més, a partir de la segona meitat del segle X, s'edificà ben bé al costat sud un nou edifici, i l'un i l'altre es comunicaven per una porta interior. El nou Sant Esteve tenia una sola nau i dos absis contraposats. Finalment, l'església de Sant Martí de Romanyà fou edificada la segona meitat del segle X o després. S'inicià sota un estil preromànic evolucionat, cosa que es veu en la planta del creuer, els arcs de ferradura o en una porta al mur nord.

L'aparició d'un nou poder: el monestir de Guíxols (947-1016)

09

Aquests anys, a la vall d'Aro ja hi havia alguns llocs ben definits. Des del 922, per exemple, s'esmenta Malvet –o “Hortes de Malvet”. Es tractaria d'aquella antiga i gran propietat d'època romana on s'havia aixecat la primera església parroquial. També –a partir del 939– es començà a parlar del terme de Solius, situat entre Malvet i Llagostera i amb un territori que aniria del Ridaura al mar. Es deia que el terme es dividia en la part continental i la marítima.

Si bé el bisbat de Girona i els comtes de Barcelona i Girona, des de finals del segle IX, havien estat els principals senyors de la vall d'Aro, a aquests s'afegí un tercer element: el monestir de Gissalis –o Guíxols. A més, per damunt de tots, encara hi havia el rei de França. El monestir guixolenc no feia pas massa anys que devia existir, però en poc temps s'apoderà d'algunes propietats a la vall i, més endavant, esdevingué la senyoria més potent del lloc. Ja abans del 947 se sap que els comtes Sunyer I i Riquilda li havien donat bona part de la vall d'Aro, donació que seria confirmada pel rei de França, Lotari I (968), quan morí el comte Borrell II (992) i, novament, pels comtes Ramon Borrell I i Ermessenda de Carcassona (1016). Segons això, el monestir guixolenc era senyor de Gissalis, Fenals amb l'església de Santa Maria del castell, Romanyà –llavors dit *Biert*– amb l'església de Sant Martí, la vessant de Romanyà cap a Calonge, la vessant que tocava a la vall

–Filafamis–, la vall del Llobregat –sota Roca Rúbia, entre Filafamis i Malvet–, Solius –el Solius marítim i un alou dins el Solius continental– i, finalment, l'Spanedat –un conjunt d'alous rústics dispersos per la vall i els seus voltants. Per contra, quedaven fora dels dominis del monestir el Solius continental –que era dels comtes– i l'església de Santa Cristina –del bisbat de Girona. Per tant, malgrat que el monestir de Sant Feliu era el que tenia la major part de propietats de la vall i els voltants, disposava dels llocs més perifèrics. Així doncs, sempre hi hagué propietats que quedaren a mans dels comtes, del bisbat i d'altres magnats locals. El canvi de mans de les propietats i les possessions compartides eren freqüents en època medieval, com també les disputes entre els diferents poders.

El Solius marítim, vist des del puig de Sant Baldri –situat a la línia divisòria amb el continental–. Aquest territori començà a formar part dels dominis del monestir de Sant Feliu a mitjan del segle X [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07011].

A sota, els boscos i camps de Malvet –el bressol del nucli del poble de Santa Cristina–, tal com van ser durant centenars d'anys, abans de fer-s'hi la urbanització de can Roca de Malvet. Darrere, Roca Rúbia –o Rovira–, que era el límit del lloc en època medieval [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñon de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05311].

10

El feudalisme a la vall d'Aro. El castell de Benedormiens (1017-1057)

El castell de Benedormiens (1983) fou alçat la primera meitat del segle XI per defensar el territori dels atacs dels pirates [Arxiu Municipal de Castell-Platja d'Aro. Fons d'Imatges].

A sobre, camps de conreu del sector del Vilàr (vers 1953-1962). Al fons, els alous de Malvet –dreta– i de Filafamis –esquerra–, existents el segle XI, època en la qual els camperols que treballaven aquestes terres van quedar plenament subjectes al règim feudal [Col·lecció d'Imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05306].

El sistema feudal feia possible que hi hagués un règim de propietat múltiple sobre un mateix lloc –o feu. Això donava lloc a un autèntic mosaic de senyories en mans d'aristòcrates, militars i eclesiàstics. Aquests –als seus feus–, explotaven la pagesia i s'apropriaven del seu excedent agrícola a canvi de protecció militar. Entre els diferents senyors s'establien xarxes de clientela amb una estructura jeràrquica i vincles de vassallatge: els senyors de rang superior concedien feus als de rang inferior a canvi de l'obtenció de la seva fidelitat. Al capdamunt d'aquesta piràmide social es trobava el comte de Barcelona. Tot plegat configurà el règim social i econòmic propi de la baixa edat mitjana (s. XI - XV).

Responent a aquest model, la gran novetat d'aquests anys a la vall d'Aro fou la construcció d'un castell a l'actual Castell d'Aro, dit de Benedormiens. Fou sufragat pel bisbe de Giro-

na i el senyor de Pals amb la intenció de tenir algun tipus de defensa a la vall davant dels atacs dels pirates. El castell de Benedormiens fou donat al monestir de Gissalis el 1041 en un acte solemne celebrat a l'església de Santa Cristina, que demostrava així ser el rovell de l'ou de tota la vall. Els comtes de Barcelona, el bisbe de Girona i uns magnats locals –el matrimoni format per Gausfred Vidal i Quixol– continuarien essent els senyors del castell, però el monestir en tindria la custòdia. Per tal de fer-la efectiva, també se li donaren els delmes i altres drets de la parròquia de Santa Cristina. A redós del castell, s'hi congregà una població estable i també s'hi féu l'església de Santa Maria, sufragània de la de Santa Cristina. Pel que fa a Malvet, aquest nom es va deixar d'utilitzar per referir-se a terres de la vall i passà a les Gavarres, al sector de Sant Cebrià dels Alls, d'on no en tornaria fins al segle XIV. En el seu lloc prosperà el nom de Santa Cristina, manllevat del de l'església. El nom de la patrona, doncs, s'acabà convertint en el nou topònim local. Quant al Solius continental –segons es deia el 1057–, era tant dels comtes de Barcelona com d'un cavaller dit Ramon, fill de Seniofred, el qual estava subjecte al permís dels primers en cas que hi volgués aixecar algun tipus de fortificació.

El segon castell de la vall: el de la Roca de Solius (1058-1143)

11

En aquesta època, l'església de Filafamis –l'actual Bell-lloc–, va canviar de nom: Sant Esteve es començà a dir Santa Maria (1063-1067). A banda d'això, pels volts de 1098, aparegué un nou topònim, el *Fevum Vetulum* –en català, Feu Vell–, per referir-se al conjunt de les terres marítimes: el Solius marítim i el Malvet marítim. Aquest feu era, sobre el paper, del monestir de Guixols, però a la pràctica el posseïen senyors laics privats.

Pel que fa al Solius continental, en paral·lel a la formació de la Corona d'Aragó (1124), és molt probable que hi hagués algun tipus de fortalesa –després un castell– a la Roca de Solius, un turó al sud del Ridaura amb una bona visibilitat sobre la plana. Fins i tot els fonaments indiquen que podria haver-se començat a construir al segle XI. Tanmateix, no consta als documents fins al 1208. Amb el pas del temps, el castell de la Roca de Solius es va anar dotant de noves estructures. Així, a banda dels primerencs fonaments esmentats, es van fer forats cilíndrics a la roca per posar-hi la tanca feta de pals; rases per col·locar-hi barreres de protecció i rebaixos diversos per ubicar dependències o bé cisternes d'aigua –un treball de perforació de la pedra que era molt costós. També s'aixecaren les parets del castell. Aquest tenia per finalitat la vigilància del terme, és a dir, el conjunt de propietats d'un senyor sobre les quals aquest tenia uns drets, hi exer-

cia la jurisdicció i hi cobrava uns delmes. També hauria servit per defensar aquest territori de possibles atacs i d'habitatge fortificat per al seu propietari.

Seguint encara a Solius, ben a prop hi havia l'església de Santa Agnès. Al segle XII era considerada una parròquia, és a dir, el centre o nucli d'una agrupació de cases. De fet, des del segle X, les parròquies s'havien anat erigint en el nucli de la vida social de la vall d'Aro, com succeí també arreu de la Catalunya Vella. Aquestes agrupacions de població esdevingueren després els primers pobles. Les parròquies oferien un lloc de reunió –al mateix temple– per als habitants del terme, tant en un sentit espiritual com més material. I, a part, eren també un magnífic instrument de control del bisbe sobre clergues i feligresos.

Tram de costa des del turó de la torre Agulla Pola (Tossa de Mar) fins a la punta de Garbí (Sant Feliu de Guixols), que correspon al litoral dels antics termes del Solius marítim i Malvet marítim [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07012].

A sota, paret fortificada exterior i porta d'entrada al castell de la Roca de Solius (2005) [Autor: Pep Iglésias Trias. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00799].

12 Disputes feudals a la vall (1144-1276)

Les disputes entre els diferents poders feudals pel control de les terres de la vall d'Aro foren freqüents. Per exemple, estava clar que l'antiga propietat de Malvet havia quedat en mans del monestir de Guíxols. En canvi, malgrat que aquest mateix monestir era l'amo del Solius marítim, no el podia posseir perquè se n'havien apropiat altres senyors.

El monestir dominava, però, Romanyà i Filaflamis. Quant al Solius continental, era majoritàriament dels comtes de Barcelona i Girona. Finalment, Aro –amb Santa Cristina, Benedormiens i Santa Maria– era del bisbat de Girona.

Així es repartia el territori quan, el 1144, es produí

l'inici del distanciament entre el bisbat i la canònica de la catedral de Girona, per una banda, i l'abat de Guíxols, per l'altra. A més, el 1163, el papa Alexandre III s'afegí a la polèmica quan va signar un document que afegia més béns a favor del monestir dels que realment tenia. Com que el bisbe no hi estava d'acord, els anys següents hi hagué un autèntic rosari de disputes legals entre el bisbe i l'abat.

D'altra banda, la catedral de Girona també es barallaria amb el monestir de Guíxols. El sagristà major de la catedral, Alemany d'Aiguaviva –el tercer alt càrrec en importància a la diòcesi–, començà a comprar terres i drets a la vall d'Aro des de 1208, fins que l'any 1231 –essent sagristà Guillem de Montgrí– aconseguí apoderar-se de la propietat del castell de la Roca de Solius. Aquest castell havia estat adquirit el 1214 per Arnau de Creixell, bisbe de Girona, però el successor d'aquest, Guillem de Cabanelles, ofegat pels deutes que tenia, se'l va haver de vendre al sagristà major de la catedral, que així completava els seus interessos a la vall. Des de llavors, la sagristia i el monestir de Sant Feliu s'enfrontaren a causa de Solius. L'abat hi tenia terres i pagesos propis i defensava que el monestir era una mena de castell termenat, el terme del qual s'estenia fins a Solius. En canvi, el sagristà era el senyor del castell de la Roca i, en virtut d'això, deia que la jurisdicció d'aquest castell abastava tot el terme de Solius. Un i altre, doncs, pretenien que la pagesia del lloc quedés subjecta al seu domini i tingués l'obligació de contribuir a les obres de consolidació de les respectives fortaleses.

La Catedral de Girona, a través del seu sagristà major, era la senyoria titular del castell de Solius, des del qual estenia el seu poder sobre tota la parròquia. A la imatge, la torre de Carlemany, vestigi actual d'aquells anys [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07009].

A sobre, el castell de la Roca de Solius. El segle XIII devia tenir un altre aspecte que el que presenta la fotografia (1929). Ben aviat va passar a mans de l'alta jerarquia eclesiàstica gironina [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05332].

La disputa de Solius i la universitat de Sant Feliu de Guíxols (1277-1321)

13

Al llarg dels anys següents, la catedral de Girona i el monestir de Guíxols van intentar decantar la balança al seu favor en el litigi sobre els homes de Solius. A favor dels interessos del monestir es pronunciaren les sentències de 1277 i 1321 –aquesta, de caràcter reial. En canvi, alineant-se al costat de la catedral, hi hagueren les sentències episcopals de 1235 i 1302. Mentrestant, actuant a Solius, hi havia agents senyorials tant del monestir de Sant Feliu com de la sagristia de la catedral, per tal de recaptar les rendes entre la pagesia. La figura que feia aquesta funció era el batlle de sac. El que estava al servei del monestir era el titular del mas Tapiols, per tant, un pagès més dels que tenia allà el monestir, proper a les terres i, per tant, bon coneixedor d'aquestes per tal d'evitar el frau. A canvi, aquest batlle de sac rebia una onzena part del que recaptava. Pel que fa a la sagristia, com que a més de tenir homes i terres, disposava de la jurisdicció sobre Solius, va nomenar un veritable oficial, que en aquest cas es feia dir, simplement, *batlle*. Un d'ells fou Guillem de Rovira (1310-1324). Com que la sagristia també tenia, a Solius, un castell, hi col·locà un cavaller que se n'encarregava –és a dir, un *castlà*–, acompanyat d'una guarnició militar permanent. Un dels que co-neixem fou Pere Goxat, de Llambilles (1296).

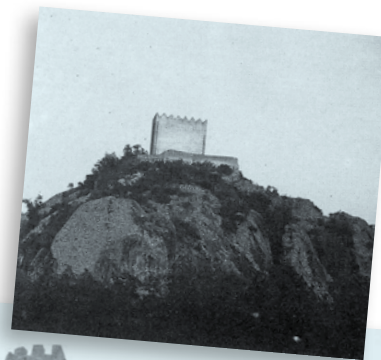
La sentència de 1277, esmentada abans, és rellevant no només pel que determinava amb

relació als homes de Solius i la vall d'Aro, sinó pel fet que, per primer cop, mencionava la universitat de Sant Feliu de Guíxols, és a dir, el col·lectiu d'habitants amb caràcter representatiu de Sant Feliu i de tota la vall d'Aro. La universitat de Sant Feliu fou un exemple per a la resta de pobles de la vall d'Aro i, temps després, aquests en tindrien una de pròpia. Tanmateix, la de Sant Feliu també s'emmirallava en uns precedents: a Girona, el govern de la ciutat ja existia des de finals del segle XII i, a Barcelona, la universitat es constituí el 1249.

No obstant això, les universitats co-existien en paral·lel amb el poder dels senyors feudals i dels estaments privilegiats. Uns membres d'aquest sector eren, també, els sacerdots, que percebien les seves rendes de la parròquia.

El castell termenat de Solius –a la imatge, l'any 1936– permetia al sagristà major de la Catedral de Girona aplicar els drets jurisdiccional sobre la pagesia del lloc [Autor: Joan Cama Marcó. Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Llinó de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05330].

A sota, aspecte que oferia els segles XIII-XIV el Monestir fortificat de Sant Feliu de Guíxols, amb les torres de guaita i defensa flanquejant l'església [Autor: Jordi Gaiix Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07010].

14

L'exploració de la pagesia a la vall d'Aro (1322-1353)

A Romanyà –aquí el 1930–, la senyoria corresponia a l'església del Mercadal i no a l'abat o al sagristà major, instal·lats a la plana [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Linón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05324b].

A sota, Bell-lloc i l'església de Santa Maria, vers la dècada dels anys 50-60 del segle XX [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Linón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05312].

L'ordre feudal comportava que els senyors tinguessin nombrosos drets que els permetien apropiarse dels rendiments del treball de la pagesia. Els podem agrupar en tres blocs:

1) Els drets relacionats amb la propietat de la terra. El més important era l'emfiteusi: la cessió perpètua de la terra per part del senyor –que en conservava el domini directe– als pagesos –que en tenien el domini útil– a canvi del pagament d'una entrada i de la tasca o onzena part de la collita.

2) Els drets referents a la servitud de les persones. El senyor era el propietari físic de les persones que treballaven a les seves terres, de les quals no es podien moure. A més, podia exigir la prestació gratuïta de serveis personals, com fer joves o dies de treball a la condomina –la terra pròpia del senyor. Aquest també aplicava sobre els seus pagesos els “mals usos”: 2a) La redempció o remença –d'aquí el nom de pagesos de remença– que el pagès pagava si es volia alliberar del senyor; 2b) La ferma d'espoli for-

çada, que pagava el remença quan es casava amb la camperola d'un altre senyor; 2c) La intestia, quan un remença havia mort sense deixar testament; 2d) L'eixorquia, quan el pagès havia mort sense haver tingut descendència; 2e) L'arsia, quan un mas es cremava per descuit del remença; 2f) La cugucia, quan la dona d'un remença cometia adulteri.

3) En darrera instància hi havia els drets jurisdiccionals o facultat del senyor per administrar justícia, aplicar ordre al seu territori i exigir als seus homes serveis militars.

Per posar en clar tot aquest conjunt de drets, el senyor podia obligar els pagesos a capbrevar –o a elaborar el capbreu, on constaven totes les finques i els drets derivats. Al conjunt de la vall, els principals senyors feudals eren el monestir de Sant Feliu i la sagristia major de la catedral, tot i que n'hi havia d'altres: a Solius, Bell-lloc, Santa Cristina i al castell d'Aro també hi actuava l'Almoina del Pa de la Seu de Girona; encara a Aro, hi havia la Pabordia de Juliol de la Seu; i a Romanyà, l'església del Mercadal de Girona. Tots aplicaven drets feudals sobre els homes propis. Des d'inicis del segle XIV en coneixem molts casos. Tot plegat en un context en què també s'havia de témer per la Pesta Negra, que assolà la comarca entre 1348 i 1365.

La creació de la universitat de la vall d'Aro (1354-1374)

15

Els habitants de la vall d'Aro s'havien organitzat, des de 1277, al voltant de la universitat de Sant Feliu, però continuaven estant sota el domini dels seus senyors feudals. Això es va allargar fins l'any 1354, en què el monestir i el rei van pactar que la vila seria un alou del primer, però en el qual la jurisdicció civil i criminal l'aplicaria el monarca a canvi de pagar una renda anual. Des d'aquest moment es pot dir que Sant Feliu –i la vall d'Aro en el seu conjunt– va esdevenir una vila del rei, on la justícia l'aplicava aquest i on hi havia batlle, jutge i saig reials. A la vegada, se'n derivaven algunes contrapartides com, per exemple, l'obligatorietat de remar a les galeres del rei (1359).

Aquesta situació canvià poc després –el 1364-1365– perquè, com que el rei Pere III el Cerimoniós necessitava diners per a la guerra que sostenia amb Castella, el monestir de Sant Feliu li va deixar 20.000 sous a canvi de quedar-se amb la jurisdicció dels pobles de la vall d'Aro. L'abat, en estrenar la nova atribució, va publicar un ban en el qual imposava la pena de mort als indecens i blasfems, la pena de galera als lladres de camins i deu sous de multa als que furtessin en horts i vinyes.

Deu anys més tard, el 15 d'abril de 1374, els pobles de la vall d'Aro es van tornar a alliberar de la justícia de l'abat de Sant Feliu: van aconseguir reunir els 20.000 sous que valia i els lliuraren al monarca, el qual va recuperar, així, la jurisdicció. Durant aquest acte s'esmentà per primer cop la universitat de la vall d'Aro

–formada per les parròquies d'Aro, Solius, Romanyà, Bell-lloc i Fenals– i es va dir que quedava unida a la de Sant Feliu. Els representants de la nova universitat foren Arnald Llamuini, Pere Aret i Arnald Saguer.

Cinc dies després, el 20 d'abril, es confirmà la unió en un acte celebrat a la capella guixolenc de Sant Nicolau, en el qual es posaren les bases de la relació que havien de mantenir les dues universitats: la vall d'Aro dependria del batlle de Sant Feliu; els habitants acudirien uns en defensa dels altres; però els de la vall d'Aro quedaven exempts de pagar obres a Sant Feliu. Quant al nombre d'habitants de la vall d'Aro, entre 1359 i 1370 es calcula que haurien estat uns 500: 290 a Aro, 90 a Solius, 90 a Romanyà i 20 a Bell-lloc –ens manca Fenals.

L'església de Santa Cristina. El segle XIV, era el nucli principal d'una població de 290 persones i lloc de discussió dels assumptes d'interès veïnal [Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 32_00058].

A sobre, en temps de Pere III el Cerimoniós –aquí segons una imatge d'un rotlle genealògic del Monestir de Poblet (1400)– la vall d'Aro es va alliberar de la jurisdicció del Monestir de Sant Feliu [Wikimedia Commons].

16

Del malestar de la pagesia a les guerres remences (1375-1486)

Aquest costat de l'església de Santa Maria de Bell-lloc s'ensorrà i, on hi havia hagut un segon absis, es féu una paret (2012) [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07005].

A sota, dibuix del mas Creixell de Solius, fet per Maria Vicens Malagrida entre 1936 i 1940. El titular del mas era el batlle que la sagristia de la Seu de Girona tenia a Solius [Cessió de Josep M. Vicens Batet. Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 32_01308].

A la vall d'Aro, des de 1374, la justícia corresponia al rei. Tanmateix, continuava havent-hi senyors feudals i aquests es feien representar al territori: la sagristia de la Seu de Girona tenia, a Solius, un oficial –Francesc Creixell (1411)–, un batlle de sac per als tributs –Pere Tapioles (1392)– i un castlà al castell de la Roca –Guillem Criveller (1405), que hi vivia junt amb la seva esposa. També la Pabordia d'Aro havia designat una batllia de sac a la parròquia de Santa Cristina, que requeia en els titulars del mas Sagner (1416-1567). D'altra banda, pel que fa a la disputa sobre Solius, el 1396 la sagristia es féu amb el control global de la parròquia, a canvi d'un pagament al monestir guixolenc.

Amb relació al sistema feudal, la pagesia estava notablement descontenta. Els pagesos de remença havien estat autoritzats pel monarca, el 1448, a reunir-se per tractar la qüestió dels mals usos. Una de les reunions va tenir lloc al cementiri de l'es-

glésia de Santa Cristina d'Aro, on es van congregar els homes de les parròquies de Santa Cristina, Solius, Romanyà, Bell-lloc, el castell d'Aro i Fenals. Però aquestes reunions no van evitar que els remences s'alcessin en armes. Això succeí el 1462-1472 i el 1481-1486, el darrer i major conflicte remença. Aquests episodis bèl·lics van afectar de ple la vall d'Aro.

La primera guerra remença coincidí amb la guerra contra Joan II (1462-1472), una guerra civil entre partidaris i detractors del rei. Durant aquest conflicte, hi hagué problemes amb la circulació de bestiar: des de Solius, el sagristà major de la catedral de Girona cobrava una taxa per deixar circular els ramats destinats a les carnisseries de Barcelona i, fins i tot, a algun carnisser barceloní se li van sostreure caps de bestiar.

D'altra banda, durant la segona revolta remença, el castell de la Roca caigué en mans dels pagesos revoltats (1485), encapçalats per Joan Miquel Safont, de Cassà. Després de ser retornat, fou ocupat de nou per Goxat i un grup de cent pagesos. L'altre castell de la vall, el de Benedormiens, fou saquejat i destruït, com també alguns masos. La fi del conflicte remença arribà amb la Sentència de Guadalupe (1486), que permetia la redempció dels mals usos, tot i que mantenia la resta de drets.

La voluntat de tenir batlle propi (1487-1584)

17

En aquest temps, a la universitat de la vall d'Aro se li concedí, per primera vegada, el dret a tenir batlle propi (1503), però ben aviat fou anul·lat i, en canvi, es confirmà la unió amb Sant Feliu, tot i reconèixer que podia tenir sots-batlles. Per sota del batlle guixolenc, doncs, hi havia el consell de la universitat de la vall d'Aro, que estava format per cinquanta persones, malgrat que es componia d'un nucli de poder reduït –tres jurats, quatre consellers i set oïdors de comptes. El 1543, un privilegi reial va permetre renovar aquests càrrecs municipals. Això es feia cada mes de juny a l'església de Santa Cristina d'Aro. Els mateixos càrrecs escollien quinze persones, les quals triaven quinze persones més –els electors–, que serien els que seleccionarien els nous jurats, consellers i oïdors de comptes. També es nomenaven el mostassaf –l'encarregat de les mesures i els queviures– i els prohoms –jutges populars. El batlle de Sant Feliu només presidia les sessions. Al final d'aquest període, la universitat tingué un jurat en cap, que canviava cada any. El primer que coneixem és Pere Tapioles (1584).

Malgrat que els jurats es reuniren sempre a l'església de Santa Cristina –com s'ha vist–, sabem que hi havia queixes per la llunyania del temple respecte d'alguns nuclis habitats, per això alguns consellers arribaven tard a les sessions –“casi lo sol post”–, de manera que se'n pretenia fer una de nova, “prop d'Aro”. Pel que fa a Santa Maria de Bell-lloc, era un temple en males condicions i amb pocs feligresos, per això es va voler derruir una part i

arreglar la resta. D'altra banda, des de 1474 s'havia començat a bastir una nova capella enmig de l'Ardenya, en terme de Solius, dedicada a Sant Baldiri.

Al segle XVI es passà de les guerres als atacs de pirates nord-africans, d'embarcacions turques i dels bandolers que s'amagaven a les Gavarres. Els pirates van burlar les defenses del feble castell d'Aro quan van voler, de manera que les masies van començar a fortificar-se. Pel que fa al castell de la Roca de Solius, al segle XVI va perdre protagonisme. Per tal de combatre aquestes amenaces s'organitzà un cos de defensa, el sometent, capitanejat pels principals caps de casa d'aquestes contrades.

Vista, fins al cap de Tossa, que es tenia des del castell de Sant Elm, un lloc adient per a observar l'avenç de naus pirates [Autor: Jordi Gaitx Moltó. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_07013].

A sota, la capella i el posterior mas de Sant Baldiri, enmig de l'Ardenya [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_05339].

18 Límits de terme, tropes i art religiós (1585-1639)

Fita de terme del puig de Matxacuca (2008). Turons com aquest s'utilitzaren, des d'època medieval, per a fer de límit de terme entre unes parròquies i les altres [Autor: Josep M. Nadal i Saguer. Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00156].

A sota, retaule de l'altar major de l'església de Santa Cristina, encarregat el 1586 [Autor: Soler i Batlle. De: ESTEVA I CRUAÑAS, Lluís; BAUTISTA I PARRA, Jordi. "El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro", dins *Estudis del Baix Empordà*, 12, 1993].

A la vall d'Aro la universitat i el monestir de Sant Feliu no es posaven d'acord amb els límits dels termes respectius. Si bé havien estat fixats, per part del rei, el 1354, sembla que no s'havia procedit a posar fites o mollons de pedra fins al 1586, moment en

què el monestir ho va encarregar i, segons deia la Universitat, ho havia fet avançant els seus límits en detriment del terme de la vall d'Aro.

Monestir i universitat tampoc tenien la mateixa opinió en relació amb qui s'havia de fer càrrec de l'allotjament de les nombroses tropes que es passejaven pel territori arran de les continuades guerres de la monarquia espanyola. Per tal de suportar econòmicament les despeses que generaven els allotjaments, era important que el sistema fiscal funcionés a la perfecció. Per això, una

vegada més, el monestir tampoc no mostrava bona sintonia amb l'altra gran senyoria de la vall, la sagristia major de la catedral de Girona, amb qui es discutia per les rendes d'aquest territori. A Solius, el batlle de sac –el recaptador de les rendes– de la catedral tornava a ser, des de 1591, un membre de la família Tapióles. També recaptava impostos la universitat de la vall d'Aro. De fet, arrendava aquesta funció a particulars mitjançant subhasta a la plaça de l'església de Santa Cristina, i feia el mateix amb els hostals, la carnisseria, la venda d'aiguardent, les fleques o el dret de platja.

Aquests anys, a redós del temple de Santa Cristina hi havia el nucli "de damunt", futur barri del Pedró, però també hi havia el "de davall", que originaria el barri de la Teulera. Els feligresos d'un i altre nucli van demanar que l'església es guarnís amb un retaule, la qual cosa es va encarregar al fuster i escultor Joan Pujades i al pintor Joan Sanches Galindo (1586). El retaule havia de presentar una escultura central de Santa Cristina i setze taules pintades amb episodis de la seva vida i martiri i la d'altres sants. L'obra escultòrica fou renaixentista, mentre que les pintures presentaven un estil manierista. Un altre retaule major fou encarregat per a l'església de Santa Agnès de Solius, que va ser fet en un estil barroc popular.

La consolidació de la vall d'Aro entre guerres (1640-1718)

19

La Guerra dels Segadors (1640-1652) esclatà a diferents punts de Catalunya. Des dels anys vint s'havia incrementat la pressió de la monarquia dels Àustries per tal de recaptar més tributs. A això, s'hi sumà el fet que, des de 1635, arran de la nova guerra amb la corona francesa, s'establiren al Principat tropes reials, que havien de ser allotjades. Això va fer que la pagesia catalana es revoltés contra l'exèrcit. Durant la guerra, Solius fou saquejat pels francesos i hi hagué robatoris a les esglésies de Romanyà i Bell-lloc.

El segle XVIII es despertà amb una nova guerra, la de Successió (1705-1714). El motiu fou la mort sense descendència del monarca hispànic Carles II. Això enfrontà les dinasties dels Habsburg i dels Borbons –i els exèrcits d'Anglaterra i França–, en competència pel tron. Durant aquests anys, els arencs van haver de suportar el pas i l'allotjament de diverses armades europees, les quals devastaren collites, saquejaren cases i cremaren les esglésies de Santa Cristina, Castell d'Aro i Fenals. Els habitants de la vall, a més, foren obligats per l'autoritat militar a fortificar la parròquia de Castell d'Aro. Després del conflicte, i pel fet d'haver donat suport a l'arxiduc Carles, la vall d'Aro fou castigada, amb el “quinzè”, un impost que gravava una quinzena part de les collites i dels rendiments de tavernes, gabelles –magatzems–, hostals, fleques i carnisseries.

Malgrat les guerres, la universitat de la vall d'Aro seguí consolidant-se. Pel que fa als símbols, s'ha de dir que, pels volts de 1698, ja utilitzava un escut barrat –que expressava el caràcter reial de la batllia– i amb quatre claus d'or, dues a cada costat –cosa que indicava el seu poder jurisdiccional. Després de 1714, la universitat quedaria formada per un batlle i set regidors –un per cada parròquia, a excepció de la de major població, Castell d'Aro, que n'aportava dos–, i es prescindiria de l'antic consell. El fet que la vall d'Aro tingués batlle propi –ja el 1698 o bé el 1714– es podria deure al fet que era una figura que interessava a la monarquia com a instrument de control del territori. El primer batlle conegut és Josep Sagner (1718).

Segell amb l'escut barrat i les quatre claus d'or [De: BOTET i SISO, Joaquim. "Provincia de Gerona", dins CARRERAS i CANDI, Francesc. *Geografia general de Catalunya*, vol. V. Barcelona: Establiment editorial d'Albert Martin, 1908-1918].

A sobre, el Llibre de prohomenades o de sentències rurals de la vall d'Aro –a l'esquerra– i les sentències originals, les que es feien al mateix lloc del litigi, ara relligades –a la dreta– [Autor: Xavi Conchillo i Roca. Fons de l'Ajuntament de Castell-Platja d'Aro].

20 El pedagog Baldiri Reixac i l'inici del negoci del suro (1719-1814)

Els treballs d'extracció o pela del suro, des del final del s. XVIII, van aportar nous ingressos a l'economia cristinenca [Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00073].

A sota, pàgina de l'obra de Baldiri Reixac *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* [Autor: Joan. Llicència d'ús de Creative Commons <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.ca>].

Fins als anys quaranta del segle XVIII hi va haver sengles remodelacions a les esglésies de Santa Agnès de Solius i Sant Baldiri. El santuari de l'Ardenya fou beneït de nou el 1741. Això va donar peu que s'hi tornés a fer la tradicional processó.

En aquells moments va aparèixer el llibre titulat *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* (1749). El signava Baldiri Reixac i Carbó (1703-1771), nascut al mas Reixac de Bell-lloc i rector de la parròquia de Sant Martí d'Ollers (Pla de l'Estany). L'obra era un tractat de pedagogia innovador que va tenir una gran repercussió a la seva època. Defensava l'ensenyament en català, l'educació per a nenes i fills de pagesos o la completa i diversa formació dels joves.

Aquests anys encara estava pendent una reforma en profunditat del temple de Solius. La parròquia, però, havia canviat: tenia 140 habitants, 30 masies grans, l'activitat econòmica era agrícola –com antigament– però també s'extreia el suro

dels boscos, era un focus d'atracció de treballadors de comarques de muntanya i, fins i tot, tenia un mestre. Potser per això finalment es va poder emprendre la construcció de la nova església (1773-1783).

El final del segle XVIII fou un període de certa prosperitat en l'àmbit local, derivada de la manufactura del suro, matèria que abundava als boscos de la vall d'Aro i que era extreta per a les fàbriques dels municipis dels voltants. Aquesta bonança va permetre refer més esglésies: la de Santa Cristina –amb una nova porta a la façana principal, una sagristia a l'interior i l'acabament en pinacle del campanar– i la de Bell-lloc –a la que s'adossà una gran rectoria. Durant el segle XVIII, la població dels quatre nuclis occidentals de la vall d'Aro –després municipi de Santa Cristina– es duplicà: dels 525 habitants de 1718 es passà als 1023 de 1787.

Un primer episodi bèl·lic va venir a enterbolir els anys de creixement: la Guerra Gran (1794-1795). L'altre conflicte, la Guerra del Francès (1808-1814), fou el més impactant: una de les majors tragèdies fou l'espoli i la destrucció de bona part dels arxius de la vall d'Aro, la qual esdevingué lloc de pas dels francesos i del sometent. D'altra banda, a Romanyà s'allotjaren i hi foren enterrats fugitius de Cassà i d'altres poblacions.

El naixement del municipi de Santa Cristina d'Aro (1815-1892)

21

La fi de la Guerra del Francès i la construcció de l'Estat liberal a Espanya van canviar moltes coses a la vall d'Aro. Per començar va canviar el lloc de reunió de l'Ajuntament, que passà a ser a Castell d'Aro, la qual cosa molestà la part occidental de la vall. En general, també es va posar ordre a les diverses jurisdiccions locals i batllies existents, heretades de l'Antic Règim, algunes d'elles de caràcter senyorial o eclesiàstic. En l'àmbit local tenim l'exemple de Solius, en què la jurisdicció era del sagristà major de la catedral. Ara en canvi, per sota de l'Estat, només s'admetien províncies i municipis. A més, amb la desamortització, fins i tot va desaparèixer el monestir de Sant Feliu, un altre dels poders religiosos més antics del lloc (1835). D'altra banda, com a reacció a la construcció de l'Estat liberal, es produïren les guerres carlines. Durant la primera (1833-1839) es reforcificà el castell de Solius i la facció del carlí Tristany incendià i saquejà Romanyà. Durant la tercera (1872-1876) els carlins van saquejar l'Ajuntament i atacar persones.

Tots aquests canvis degueren remoure el sentit de pertinença a l'antic ajuntament de la vall d'Aro de les sis parròquies que el formaven. En aquest sentit, hi hagué tres moments en què el terme es disgregà (1820-1823, 1836-1843 i 1854-1857), fins que el 1858 es partí en dos de forma definitiva. Des de 1854 ja s'havia constituït el nou ajuntament de Santa Cris-

tina d'Aro, presidit per Josep Sala i Vilanova i, des de 1857, ja disposava d'un edifici per a dependències municipals i escola –l'actual biblioteca municipal. Tanmateix, la segregació no fou definitiva fins a obtenir el vistiplau, el 3 d'abril de 1858. El nou municipi de Santa Cristina d'Aro quedà format pels nuclis de Romanyà, Bell-lloc, Solius i Santa Cristina, amb una població per sobre dels 1.000 habitants. Les dues grans vies de comunicació d'aquests anys foren la carretera provincial (1859), que desplaçà, de forma definitiva, el centre del poble des del barri de l'Església cap al de la Teulera, i la línia de tren de Sant Feliu a Girona, per on passava el "Carrilet" (1892). Si bé el 1842 hi havia vuit obradors de taps a tota la vall d'Aro –i al barri de la Teulera s'havia produït el conflicte laboral dit Motí de la Teulera (1830), relacionat amb el suro–, amb l'arribada del tren aquest negoci encara es féu més important.

El barri de l'Església vist des de la creu del Pedró. A la dreta, l'edifici del primer ajuntament cristinenc (ca. 1900-1935) [Autor: S. Martí. Cessió de Marc Camps Fernández. Col·lecció de documents audiovisuals i gràfics de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 32_01141].

A sota, càrrega de suro en un vagó de tren a l'estació de Bell-lloc (ca. 1905-1930) [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñó de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_04581].

22

Crisis econòmiques, democràcia i Guerra Civil (1893-1939)

El vaixell Villa Manrique quedà encallat a la cala Vallpresona mentre fugia d'un bombardeig de l'aviació nacional sobre Sant Feliu, l'octubre de 1937 [Autor: Vicenç Gandol. Fons Vicenç Gandol de l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols].

A sota, carrossa de carnaval de la Penya Els Tranquils (ca. 1930) [Col·lecció d'imatges de Gerard Bussot i Liñón de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 33_00289].

Els primers anys del segle XX encara es construïren noves vies de comunicació, com la carretera que unia Santa Cristina amb la Bisbal (1902). Pel que fa al patrimoni arqueològic, des de final de segle XIX havia despertat l'interès tant d'alguns

propietaris de Romanyà com dels investigadors Cazorro, Bosch i Gimpera o Pericot. El 1931, la Cova d'en Daina fou declarada monument nacional. La creació de la Mancomunitat de Catalunya (1914) caminà en paral·lel a la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i precedí la posterior Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). La guerra d'Àfrica també es deixà sentir entre els cristinencs, fins al punt que l'Ajuntament organitzà col·lectes populars per als soldats del municipi que es trobaven al Rif. Alhora, des de finals de segle XIX, existien dues entitats de socors mutus, la Germandat Nostra Senyora dels Dolors i la de Santa Lúcia.

L'economia local agrícola es combinava amb una certa activitat industrial i de serveis: alguns tallers surotafers, les empreses d'explo-tació i comercialització de l'aigua mineral de Penedes i de Bell-lloc o la fonda de can Barnés. Pel que fa a l'oci, hi havia dues sales de ball: la de can Saleta, després transformada en Centre Popular Recreatiu (1930), i el Nuevo Casino Cristinense (1935). Els anys trenta se celebraren els primers carnavals i, alhora, nasqué la Unió Esportiva Cristinenca.

En contrast amb la crisi econòmica mundial del 1929 s'esdevingué el període de major democràcia a l'Estat espanyol: la Segona República (1931-1939). Per primer cop, els cristinencs –i ara també les cristinenques– pogueren votar els seus representants polítics, tant a l'Ajuntament com a la nova Generalitat de Catalunya. Però un grup de militars i la dreta van organitzar un cop d'Estat, que va derivar en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939). Durant els primers mesos, el Comitè Antifeixista controlà els principals aspectes de la gestió municipal. Es van decomissar propietats i béns de persones de dretes i s'explotaren els masos dels propietaris que havien fugit. Fins i tot el nom del municipi es laïcitzà –Ridaura d'Aro– i el culte públic fou prohibit. Mentrestant, als fronts de guerra moriren deu cristinencs. Una vintena més s'exiliaren a França al final de la guerra, per temor a la repressió franquista.

La dictadura franquista i l'eclosió del turisme (1939-1975)

23

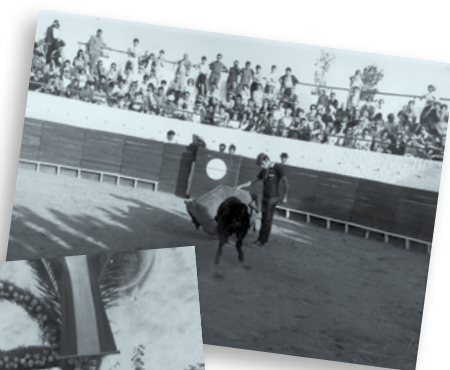
La victòria del bàndol franquista va donar pas a una dictadura que endegà una forta repressió sobre els perdedors. En els primers moments, dotze cristinencs foren empresonats i, dos d'ells –Joan Llambí i Marià Vendrell–, afusellats. Altres eren en camps de concentració. En general, tothom patia gana, les malalties havien augmentat i la llengua catalana era perseguida. Aquest règim de privacions es devia fer més suportable quan un grup de cristinencs fundà l'Agrupació Teatral Germanor (1944). A més, a finals dels anys quaranta arribaren els primers estiuejants a Canyet. Més endavant s'allotjaven a can Barnés o en cases particulars de Santa Cristina. Anaven a la platja a Sant Pol i a El Cortijo (1968), una nova instal·lació als afores de Santa Cristina amb *tablaó* i placeta de toros. Per contra, uns altres visitants eren els malalts de tuberculosi, que s'estaven a can Riera de Bell-lloc o anaven a curar-se a la Font Picant, aconsellats pel peculiar metge “rural” Martí Casals. Ben a prop, a la parròquia de Bell-lloc, hi havia l'inquiet mossèn Gumer-sind Vilagran.

L'inicial desvetllament econòmic derivat del turisme i la construcció, dues cares d'una mateixa moneda, comportà que es pogués fer un nou edifici per a l'Ajuntament (1954) i unes noves escoles (1957). Tanmateix, la població no va tornar a superar els 1000 habitants fins passat el 1970. Paral·lelament, el patrimoni

megalític tornà a ser objecte d'interès dels investigadors, entre els quals va destacar Lluís Esteva, que també excavà l'església de Bell-lloc i el mausoleu de Malvet a Serrasol (1952-1962). En el terreny de l'il·lusionisme, el cristinenc Xevi Sala –el *Mag Xevi*– es féu cada cop més conegut. El 1969 batia un rècord Guinness, el mateix any que el tren de Sant Feliu feia el seu darrer viatge i que una tramuntana feia caure el que quedava del castell de Solius. En aquest darrer lloc, dos anys abans s'hi havia instal·lat una comunitat de monjos, que formà el nou monestir de Santa Maria, des del qual enquadernaren llibres i començaren uns diorames o escenes tridimensionals del pessebre, molt visitades. Santa Cristina va atreure conegudes personalitats, com el cirurgià Josep Trueta o l'escriptora Mercè Rodoreda, que hi cercaren el repòs de la segona residència.

Corrida de toros a la plaça annexa a El Cortijo, un lloc freqüentat pels estiuejants dels anys seixanta (ca. 1969) [Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00143].

A sota, Visita pastoral del bisbe de la diòcesi de Girona, Josep Cartaña a Santa Cristina d'Aro –església parroquial (1940). La convivència entre el poder polític i el religiós fou una característica del nou règim franquista [Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_00224].

24 El segon salt demogràfic i la transformació urbana (1976-1999)

Amb la fi de la dictadura franquista s'encetava una nova etapa que acabaria consolidant un model d'Estat monàrquic i democràtic. La nova Constitució de 1978 i l'Estatut d'Autonomia de 1979 garantiren drets i deures per a la ciutadania i es va encetar un període de creixement econòmic i de benestar social que, amb alts i baixos –pel que fa al creixement–, perdurà durant tots aquests anys.

El 1975, Jordi Verrié, l'animador cultural radicat a Santa Cristina des de 1986, trobava un segon volum, inèdit, de les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, de Baldiri Reixac. Alhora, Esteva continuà excavant el patrimoni megalític, com les coves de can Roca de Malvet, l'església de Bell-lloc (1982) o la cova

d'en Pere (1985). Finalment, el pintor cristinenc resident a Barcelona, Joaquim Pijoan, guanyà dos premis de novel·la: el *Documenta*, per *Somni* (1982) i –anys després– el Sant Jordi, per *Sayonara Barcelona* (2006).

Es recuperaren costums, tradicions i festes perdudes feia anys, algunes des de la fi de la Segona República, com el carnaval, de la mà de la colla Els Merlots, o el teatre, per part d'un grup de socis del Centre Recreatiu i Esportiu Cristinenc (1982). L'Ajuntament es decidí a publicar, per primera vegada, un *Butlletí d'Informació Municipal* (1984) que després va anar canviant de nom i de format però que –amb excepcions– ha sobreviscut fins al present. També abordà la construcció d'una biblioteca –casa de cultura i un camp de futbol –de gespa! (1985). En paral·lel als equipaments, diferents sectors del poble i urbanitzacions van continuar creixent i es passà dels 1.500 habitants del 1986 als 2.900 de 2001.

Quant al medi natural, les Gavarres foren incloses en el Pla d'Espais d'Interès Natural del massís (1992), una vella reivindicació dels Amics de les Gavarres i l'Ardenya. Alhora, l'enorme pedra basculant de l'Ardenya, situada al límit amb Sant Feliu, dita Pedralta, aparegué caiguda (1996). Després del concurs d'idees organitzat per l'Ajuntament, el 1999 la pedra fou restituïda al seu lloc. També aquests anys, una nova entitat, El Fòrum, començà a organitzar un cicle anual de música de cambra (1995) que encara té lloc.

Membres de l'equip del Futbol Club Cristinenc durant la inauguració del camp de futbol municipal (1985) [Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_06571].

A sobre, espectacle de titelles al pati de la Casa de Cultura de Santa Cristina d'Aro (ca. 1983-1984) [Fons de l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 31_06813].

Bibliografia i fonts principals

AICART HEREU, Francesc; AULADELL AGULLÓ, Marc; VIVO LLORCA, Jordi. *El castell de la Roca. Les empremtes d'una fortalesa fantasma a Solius (Santa Cristina d'Aro, Baix Empordà)*. Santa Cristina d'Aro; Girona: Ajuntament de Santa Cristina d'Aro; Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2010.

AICART HEREU, Francesc; NOLLA I BRUFÀU, Josep M; VIVO I LLORCA, Jordi. *La plana Basarda. Història i arqueologia d'un jaciment maleït*. Girona; Santa Cristina d'Aro: Institut del Patrimoni Cultural de la Universitat de Girona; Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 2007.

AICART, Francesc; NOLLA, Josep Maria; PALAHÍ, Lluís. *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Santa Cristina d'Aro: Ajuntament de Santa Cristina d'Aro; Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona, 2008.

AICART, Francesc; SAGERA, J., "Un forn romà a Solius (Santa Cristina d'Aro)", dins *Estudis del Baix Empordà*, 12, 1993, p. 77-85.

AUTORS DIVERSOS. *Any Rodoreda 1908-2008*. Barcelona: Fundació Mercè Rodoreda, 2008.

BARREDA, Pere. *Set segles de Govern Municipal a la vall d'Aro. 1 - Castell - Platja d'Aro*. Castell - Platja d'Aro: El Carrilet Edicions, 2007.

BUSSOT I LINÓN, Gerard. *Recull d'imatges i comentaris*. Santa Cristina d'Aro: Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 1991.

CALZADA OLIVERAS, Josep. "La Contenció de la vall d'Aro", dins *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 1, 1981, p. 101-120.

ESPINAS I PINYOL, Noemí. "La formació del districte escolar de Santa Cristina d'Aro", dins *Revista de Girona*, 121, 1987, p. 80-85.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "Bell-lloc d'Aro. Restauració de l'església (1959-1962) i excavacions efectuades (1982-1986)", dins *Estudis del*

Baix Empordà, 9, 1990, p. 63-113.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "El retaule renaixentista de Santa Cristina d'Aro", dins *Estudis del Baix Empordà*, 12, 1993, p. 151-172.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "Escuts de Castell i Santa Cristina d'Aro", dins *Caliu*, 11, 1984, p. 5-6.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "La cova d'en Pere (Santa Cristina d'Aro)", dins *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 5, 1986, p. 7-14.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "Les coves de can Roca de Malvet (Santa Cristina d'Aro)", dins *Estudis del Baix Empordà*, 10, 1991.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "Un estudio sobre la población primitiva de Santa Cristina de Aro", dins *Los Sitios*, 23-VII-1972.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. *Prehistoria de la comarca Guixolense I (Contribución a su estudio)*. Girona: C.S.I.C.; Diputació Provincial de Girona, 1957.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. *Prehistoria de la comarca Guixolense II (Contribución a su estudio)*. Girona: C.S.I.C.; Diputació Provincial de Girona, 1958.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. *Sepulcros Megalíticos de las Gabarras (Gerona) I*. Girona: C.S.I.C.; Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Diputación de Gerona, 1964.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís. "Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Noticias complementarias)", dins *Cypsela*, 2, 1977.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís; PALLÍ I BUIXÓ, Lluís. *Els llocs de la vall d'Aro, Gissalis i el Monestir Guixolenc (881-1199)*. Sant Feliu de Guíxols: Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, 1995.

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís; PALLÍ, Lluís. "Un menhir inèdit en el terme de Santa Cristina d'Aro: la Pedra Ramera", dins *Estudis del Baix Empordà*, 9, 1990.

GAITX MOLTÓ, Jordi; FOGUERAS CORDERO, Gerard.

El naixement del municipi de Santa Cristina d'Aro (1854-1868). Santa Cristina d'Aro: Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 2008.

GAITX MOLTÓ, Jordi; FOGUERAS CORDERO, Gerard. *La Guerra Civil a Santa Cristina d'Aro (1936-1939)*. Santa Cristina d'Aro: Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, 2009.

JARA ALBERTI, Glòria. "Quan el suro era un bé preuat. Les fàbriques de Santa Cristina d'Aro", dins *Revista del Baix Empordà*, 28, 2010, p. 53-57.

JIMÉNEZ I NAVARRO, Àngel. "A l'entorn del manuscrit: Llibre de prohomenades o sentències rurals a la vall d'Aro", dins *El Carrilet*, 16, 1989, p. 16-17.

MALLORQUÍ, Elvis. *Les Gavarres a l'edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del nord-est català*. Girona: CCG edicions, 2000.

MOLÍ FRIGOLA, Montserrat. "La il·lustració a Solius i la construcció de Santa Agnès (1773-1783)", dins *Patrimoni i Història Local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteva i Cruañas*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1996.

PONSATÍ, Rafel. *Seguint les passes de Baldiri Reixac. Itinerari pels indrets on va viure. Bell-lloc d'Aro / Girona / Ollers*. [Girona]: Dlleure Gestió i Serveis Socioculturals, 2000.

TARRÚS, J. (i altres). *Dòlmens i menhirs, 48 monuments megalítics del Baix Empordà, el Gironès i la Selva*. Figueres: ART-3, 1990.

VILA I MEDINYÀ, Pep. "Sobre un manual de sastreia català del sis-cents, copiat i refet a Santa Cristina d'Aro", dins *Estudis del Baix Empordà*, vol. 18, 1999, p. 91-98.

Situació geogràfica

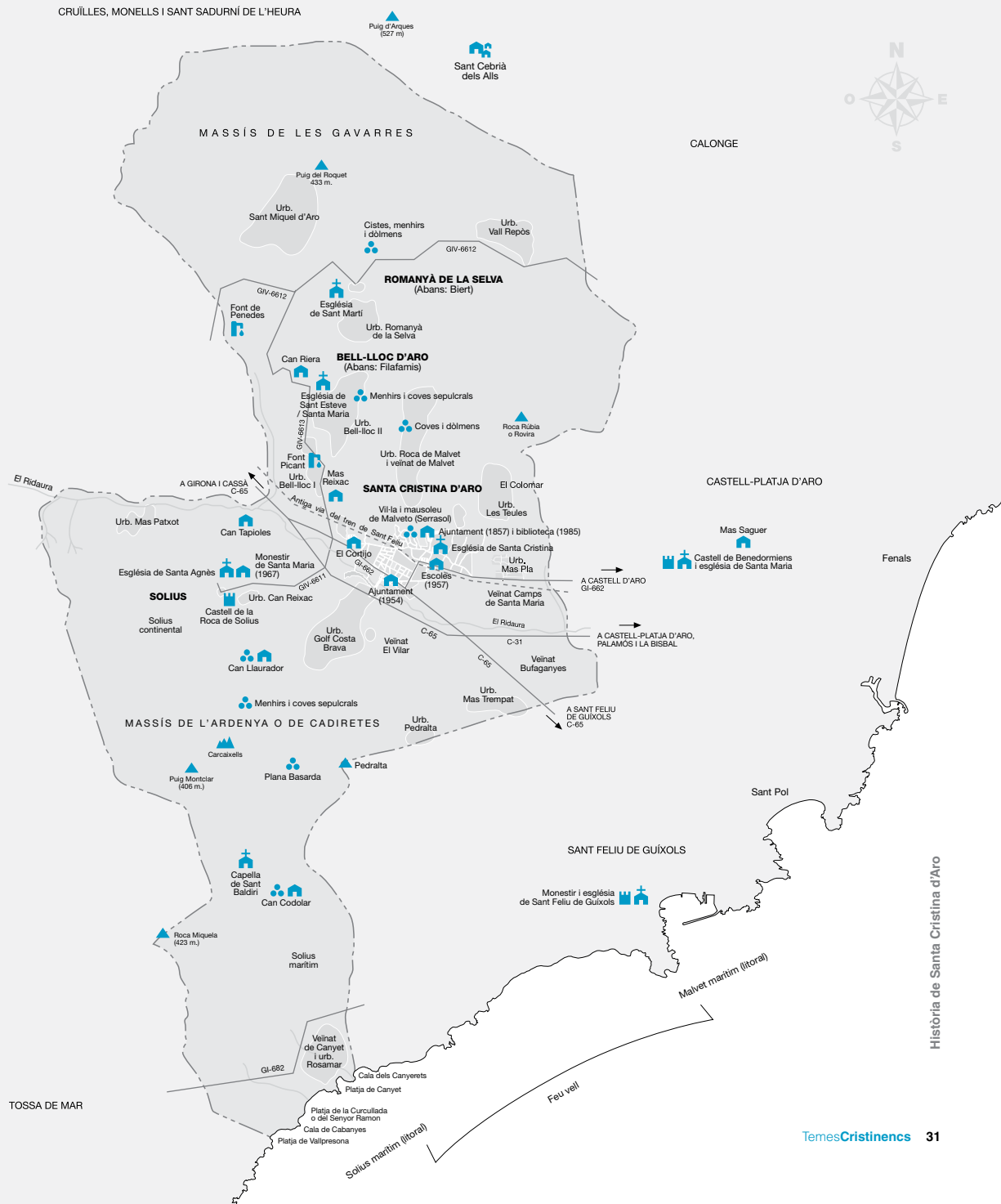
CRUÏLLES, MONELLS I SANT SADURNÍ DE L'HEURA

CASSÀ DE LA SELVA

LLAGOSTERA

TOSSA DE MAR

CALONGE

Història de Santa Cristina d'Aro

Història de Santa Cristina d'Aro

Un breu recorregut des dels primers pobladors fins a l'actualitat

En aquest quadern us presentem una breu història d'un lloc situat allà on s'encavalquen els massissos de les Gavarres i l'Ardenya, la plana de la Selva i la Costa Brava. Un lloc per on s'esmuny el riu Ridaura, el qual conté traces d'activitat humana des del 12.000 aC i on els seus habitants aixecaren, més endavant, menhirs i dòlmens. Durant l'antiguitat, els ibers passaren dels poblats alçats a la plana pacificada pels romans. Poc a poc, començaren a haver-hi vil·les agrícoles, mausoleus i cementiris que definiren llocs estables de població. Així van néixer les parròquies i així fou com aquest territori es començà a anomenar vall d'Aro, al segle IX. Durant els següents mil anys, la història de Santa Cristina d'Aro és indestruïble de la de la vall, ja que en formà part, junt amb l'actual Castell-Platja d'Aro, fins el 1858. Aquella vall d'Aro, durant molt temps, estigué en disputa entre dos senyories feudals: la catedral de Girona i el monestir de Sant Feliu de Guíxols. D'aquesta època és el castell de la Roca de Solius. Els habitants del lloc, progressivament, es van anar dotant d'òrgans col·lectius de representació: primer sota la universitat de Sant Feliu de Guíxols, després amb una universitat pròpia presidida pel batlle guixolenc i, per últim, amb batlle propi; fins que a mitjans del segle XIX nasqué el municipi de Santa Cristina d'Aro com a tal, integrat per quatre de les sis parròquies de la vall d'Aro –Romanyà de la Selva, Bell-lloc d'Aro, Solius i Santa Cristina d'Aro. L'agricultura, l'explotació del suro i, recentment, el turisme i la construcció n'han estat els motors econòmics. Els últims compassos de la història més recent ens mostren un creixement demogràfic i urbà sense precedents.

Jordi Gaitx Moltó

Tècnic de l'Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro

Ajuntament de
Santa Cristina d'Aro

Arxiu Municipal de Santa Cristina d'Aro

arxiu@santacristina.net

Tel. 972 83 70 10

www.santacristina.net/ca/arxiu_municipal.html

www.facebook.com/arxiu.santacristinadaro

Per saber-ne més...

www.santacristina.net/ca/historia_de_santa_cristina_d_aro.html

